

Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Taştîr

Mücahit Küçüksarı

Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belağatı Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
mucahitkucuk@gmail.com

Öz

Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde dikkat çeken en önemli hususlardan biri bedî sanatlarının yoğun bir biçimde kullanılmasıdır. Şairler bir yandan önceki dönemlerde bilinen sanatlara şiirlerinde yer verirken diğer yandan da yeni sanatlar geliştirip Arap Edebiyatı'na katkıda bulunmuşlardır. Bu dönem şiirlerinde karşılaşılan sanatlardan biri de taştîrdir. İşte bu çalışmada Arap şiirinde taştîr farklı yönleriyle ele alınmıştır. Öncelikle kavramın Osmanlı dönemi öncesi Arap şiiri ve kaynaklarındaki kullanımına değinilmiş, ardından Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde taştîr incelenmiştir. Bu bağlamda taştîr yapan şairlerin kullandıkları tekniklere işaret edilmiş ve taştîrin olumlu yahut olumsuz olarak şiirin anlamına etkileri tahlil edilmiştir. Son olarak da taştîrin tazmin ve muaraza gibi sanatlarla mukayesesi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Arap Şiiri, Bedi, Taştîr

Tastir in Arabic Poetry of the Ottoman Period

The most important issue which attracts notice in Arabic Poetry of the Ottoman Period is the use badi arts immensely. The poets have given the famous badi arts in the former periods a place in their poems. On the other hand they have improved new arts and they have made a contribution to Arabic Literature. In this article the issue of tastir in Arabic poem is handled from different viewpoints. Firstly, the usage of the tastir in classical poetry and in its sources is mentioned, and then, the conceptual meaning of tastir in Arabic Poetry of the Ottoman Period is discussed. After that the techniques which had used by poets in their poetries is indicated. Separately, the positive and adverse effects of tastir in the meaning of poetries is regarded. And lastly, the tastir is compared with some arts like tadmin and muarada.

Keywords: Arabic Poetry, Badi Arts, Tastir,

Atıf

Mücahit Küçüksarı, Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Taştîr, Marife, Yaz 2015, 15/1, ss. 189-206.

Giriş

Edebî sanatlar şiirde lafız ve anlamları güçlü kılma konusunda en önemli araçların başında gelmektedir. Hem beyân hem de bedî sanatları Arap Edebiyatı'nın her döneminde şiirin en önemli unsurlarından olmuştur. Bunun yanında bedî sanatlarının tarihsel süreç içerisinde kullanım bakımından sürekli yükselen bir grafiğe sahip olduğu söylenebilir.¹ Bedî, muktezayı hale uygun olarak söylenmiş bir ifadeyi daha da güzel hale getirme yollarından bahseden ilim dalına verilen isimdir.²

Arap şiirinde Câhiliye döneminden itibaren bedî sanatları şairler tarafından kullanılmış olsa da bu sanatların şiirlerde yoğun bir şekilde kullanılması Memlukler dönemi şairleriyle başlar.³ Memlükler dönemi sonrasında Osmanlı dönemi şairleri de bu geleneği daha da geliştirerek devam ettirmişler hatta Arap şiirine daha önce bilinmeyen pek çok bedî sanatı kazandırmışlardır.⁴ Öyle ki bazı şairler anlamı ikinci plana koyarak sırf sanat icra etmek adına dahi şiirler söylemişlerdir. Bu durum da bazı eleştirmenlerin bu dönemde söylenen şiirin kalitesine yönelik olumsuz eleştiriler yönelmesine neden olmuştur.⁵

Osmanlı dönemi Arap şiirinde görülen bedî sanatlarından biri de "taşîr"dir. "شَطْرَ" kökünden türeyen bu terim sözlükte ikiye bölmek, ortadan ikiye ayırmak manalarına gelmektedir. Taşîr kelimesinin ıstılah anlamına bakıldığında klasik dönemde yapılan tanımlarla Osmanlı döneminde bu kavrama yüklenen anlam arasında büyük fark olduğu göze çarpmaktadır. Öyle ki klasik dönemde tam manasıyla bir bedî sanatı olarak kabul edilen bu sanat, Memlukler ve özellikle de Osmanlı döneminde bedî sanat olmanın da ötesine geçerek adeta müstakil bir şiir türü haline almıştır. Konunun daha iyi kavranması adına öncelikle kavramın Osmanlı dönemi öncesindeki kullanımına göz atmak ve bu hususta ileri sürülen görüşleri incelemek uygun olacaktır.

1. Osmanlı Dönemi Öncesi Arap Şiirinde Taşîr

Klasik kaynaklarda taşîrin bir sanat olarak tanımına ilk olarak Ebû Hilâl el-Askerî'nin (ö. 400/1009'dan sonra) *Kitâbu's-Sinâ'ateyn* adlı eserinde rastlanmaktadır. Eserde taşîr; şiir veya nesirde iki mısranın yahut cümlelerin bir diğerine muhtaç olmaksızın kendi başlarına birer anlamı olup lafızlar ve yapı yönünden de den-

¹ Fidan, İbrahim, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014, s. 232.

² Kazvîni, el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. Abdîrahmân, *el-İdâh fi ulûmi'l-belâğa*, thk. Muhammed Abdulmunim Hafâci, 3.bs., Dâru'l-Cil, Beyrut, ty, 1/50; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1992, V/320.

³ Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fi bilâdi's-Şam Asru'z-Zenkiyyin ve'l-Eyyûbiyyin ve'l-Memâlik*, el-Mektebetu'l-Abbâsiyye, Dımaşk 1964, s. 589-591.

⁴ Zeydân, Corci, *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kâhire, ty., III/291-292; Butrus el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab fi'l-Endelus ve asri'l-inbiâs*, Dâru Nadîr Abbûd, yy., ty., III/210-211; Heddâra, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fi'l-edebi'l-Arabiyyi'l-hadîs*, 1.bs., Dâru'l-Ulûmu'l-Arabiyye, Beyrut 1990, s. 15.

⁵ Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-Arabiyye*, III/293 Heddâra, *Dirâsât fi'l-edebi'l-arabiyyi'l-hadîs*, s. 15.

geli ve eşit olması şeklinde tarif edilmiştir. Bu tarifin ardından Ebû Hilâl el-Askerî nesirde gerçekleşen taştîre örnek olarak şu ifadeleri zikretmiştir:

مَنْ عَتَبَ عَلَى الزَّمَانِ طَالَتْ مَعْتَبَتُهُ، وَمَنْ رَضِيَ عَنِ الزَّمَانِ طَابَتْ مَعِيشَتُهُ.

Her kim zamana serzenişte bulunursa serzenişti uzar gider. Kim de zamandan razı olursa yaşamı güzel olur.

الْجُودُ خَيْرٌ مِنَ الْبُخْلِ، وَالْمَنَعُ خَيْرٌ مِنَ الْمَطْلِ.

*Cömertlik cimrilikten, vermemek de oyalayıp durmaktan daha hayırlıdır.*⁶

Her iki örnek incelendiğinde Ebû Hilâl el-Askerî'nin tarifinde olduğu gibi her bir ibarenin iki cümleden müteşekkil olduğu, her cümlelerin müstakil olarak anlamlı olduğu görülecektir. Ayrıca yapı ve lafızlar yönünden de her iki ifadeye yer alan cümlelerin dengeli ve hatta eşit olduğu aşikârdır. Nitekim ilk örnekte yer alan her iki ifade de şart ve cevap cümlesinden oluşup lafız sayıları dengelidir. İkinci örnekte ise her iki kısım da isim cümlesi olup lafız sayısı yönünden dengelidir.

el-Askerî nazımda gerçekleşen taştîr sanatına ise şu beyitleri örnek olarak getirmiştir:⁷

el-Buhturî (ö. 284/897) bir şiirinde şöyle der:⁸ (Kâmil)

سَوْقٌ إِلَيْكَ تَفِيضٌ مِنْهُ الْأَدْمَعُ وَجَوَى إِلَيْكَ تَضِيقٌ عَنْهُ الْأَصْلَعُ

Sana olan özlemden dolayı gözyaşları taşar sel olur. Ve sana hasretten kaburga kemikleri darahr.

Görüldüğü üzere beyti meydana getiren sadr ve acuz kısımlarında bir anlam ifade edebilmek için birbirine muhtaç olmayan iki müstakil cümle bulunmaktadır. Ayrıca bu cümlelerin yapısı ve lafızları birbirine denktir.

Başka bir şiirde ise Ebu Temmâm (ö. 231/846) şöyle der:⁹ [Kâmil]

تُعْرَى الْعَيُونَ بِهِ وَيُقَلِّقُ شَاعِرٌ فِي نَعْيِهِ عَفْوًا وَنَيْسَ بِمُفْلِقِ
بِمُصْعَدٍ مِنْ حُسْنِيهِ وَمُصَوِّبٍ وَمُجْمَعٍ مِنْ نَعْيِهِ وَمُفَرِّقِ

Gözlerin düşkünü olur ve şair onun vafında çok mahir olur ki aslında mahir değildir.

Onun güzelliğinden değerli ve değersiz olanlarla ve niteliğinde birleşik ve dağınık halde bulunan şeylerle [mahir olur.]

Bu şiirin ikinci beytinde taştîr sanatı bulunmaktadır. Zira burada el-Askerî'nin yaptığı taştîr tanımında zikrettiği hususlar aynen müşahede edilmektedir. Bir beyti meydana getiren her iki satır da mana olarak birbirinden müstakil olmakla birlikte lafız ve cümle yapısı bakımından da birbirinin aynısıdır.

İbn Munkiz (ö. 584/1188) bedî ilminde kaynak eserlerden olan *el-Bedî fî Nakdi's-Şi'r* adlı eserinde el-Askerî'den farklı olarak mukâbele ve taştîri birlikte

⁶ Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl b. Sa'îd b. Yahyâ, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Ebu'l-Fadl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-Unsuriyye, Beyrût h. 1419, s. 411.

⁷ Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 411.

⁸ Buhturî, *Dîvân*, thk: Hasen Kamil es-Sîrafi, 3.bs. Dâru'l-Meârif, Kahire, 1963, s. 1310.

⁹ Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu dîvân-i Ebî Temmâm*, 2.bs., Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1994, I/444.

zikretmiştir. Dolayısıyla her iki kavramın da aynı sanat için kullanıldığını düşünmektedir. İbn Munkiz'e göre taşîr; bir beytin ilk şatırında yer alan kelimelerin ikinci şatırdaki kelimelere anlam bakımından zıt olmasıdır. Örnek olarak da şu beytleri zikretmiştir:¹⁰

Cerîr (ö. 110/728?) şöyle der:¹¹ [Tavîl]

أَلَمْ أَكُ نَارًا يَصْطَلِيهَا عُدُّوكُمْ   وَجِرْزًا لِمَا أَلْبَأْتُمْ مِنْ وَرَائِنَا
وَبَاسِطًا خَيْرٍ فِيكُمْ بَيْنَيْنِهِ   وَقَابِضًا سَرًّا عَنْكُمْ بِشِمَالِنَا

Düşmanlarınızın, cesaretinden dolayı yaklaşmadığı biri değil miydim? Ve ardına sığındığınız için de bir sığınak da mı değildim?

Sağ eliyle aranızda hayrı yayan ve sol eliyle de sizlere kötülük gelmesine mani olan biri değil miydim?

Görüldüğü üzere ikinci beytin ilk şatırında yer alan “basıt”, “خير”, “فيكم” ve “يمين” kelimelerine mukabil olarak ikinci şatırda “قابض”, “سر”, “عنكم” ve “شمال” kelimeleri zikredilmiştir.

el-Mütenebbî (ö. 354/965) ise bir şiirinde şöyle der:¹² [Basît]

أَزُورُهُمْ وَسَوَادُ اللَّيْلِ يَسْفَعُ لِي   وَأَنْتَنِي وَيَبَاضُ الصُّبْحُ يُغْرِي بِي

Gecenin siyahlığı bana yardım eder halde onları ziyaret ederim. Sabahın beyazlığı beni teşvik eder halde de geri dönerim.

Bu beyitte ise “سواد” ve “الليل” kelimelerine karşılık zıt anlam ifade eden “بياض” ve “الصبح” kelimeleri ikinci şatırda getirilmiştir. Dolayısıyla İbn Munkiz'e göre burada taşîr sanatı vardır.

İbn Ebi'l-İsba', (ö. 654/1256) en-Nüveyrî (ö. 733/1333) ve İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1433) gibi Arap Edebiyatındaki önemli isimler ise taşîrin şiirde yer alan bir seci türü olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu edebiyatçılara göre taşîr, şairin bir beytin her iki şatırını da kendi içerisinde ikiye bölerek bu bölümleri kendi içerisinde seci olacak şekilde kafiyeli hale getirmesidir. Ayrıca ilk şatırdaki seci ikinci şatırdakinden farklı olmak zorundadır.¹³ Bu durum aşağıdaki beyitlerde görülmektedir:

Ebû Temmâm bir şiirinde şöyle der:¹⁴ [Basît]

تَدِيرُ مُعْتَصِمًا بِاللَّهِ مُسْتَقِيمًا   اللَّهُ مُرْتَقِبٌ فِي اللَّهِ مُرْتَعِبٌ

¹⁰ İbn Munkiz, Ebu'l-Muzaffer Mecduddîn Usâme b. Mukallid b. Nasr, *el-Bedî fi nakdi's-ş-i'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî, Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâd, yy., ty., s. 128.

¹¹ Cerîr b. Atiyye b. el-Hatafâ et-Temîmî, *Dîvân*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1986, s. 501.

¹² Mutenebbî, Ebu't-Tayyib Ahmed b. el-Huseyn, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrut, Beyrut 1983, s. 448.

¹³ İbn Ebi'l-İsba', Abdülazîm b. el-Vâhid b. Zâfir el-'Advânî, *Tahrîru't-tahbîr fi sinâ'ati's-ş-i'ri ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed Şeref, Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, yy., ty., s. 308; Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetu'l-erab fi funûni'l-edeb*, 1.bs., Dâru'l-Kutubi'l-Vesâik, Kâhire, h. 1423, VII/147; İbn Hicce el-Hamevî, *Nihânetu'l-edeb ve ğâyetu'l-erab*, şerh: İsam Şakyû, 1.bs., Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût, 2004, I/381.

¹⁴ el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu dîvân-i Ebî Temmâm*, I/41.

[Bu fetih], Allah için intikam alan, Allah'ı[n emirlerini] gözeten ve O'nu[n rızasını] arzulayan Mu'tasım Billâh'ın işidir.

Müslim b. el-Velîd (ö. 208/823) şöyle der:¹⁵ [Basît]

مُوفٍ عَلَىٰ مَهْجٍ فِي يَوْمٍ ذِي رَهْجٍ   كَأَنَّهُ أَجَلَ بَسْعَىٰ إِلَىٰ أَمَلٍ

O, gürültülü bir günde canlara tepeden bakandır. Sanki bir ümide doğru koşan eceldir.

Safiyuddîn el-Hillî (ö. 749/1348) ise divanında yer alan bir dizesinde şöyle der:¹⁶ [Basît]

لَا قَاهُمْ بِكِبَاةٍ عِنْدَ كَرِهَمِ   عَلَىٰ الْجَسُومِ دُرُوعٌ مِنْ قُلُوبِهِمْ
يَكُلُّ مُتَّصِرٍ لِّلْفَتْحِ مُتَّظِرٍ   وَكُلُّ مُعْتَرِمٍ بِالْحَقِّ مُلْتَرِمٍ

Saldırdıklarında onları, vücutlarında kalplerinden [yapılmış] zırhlar olan yiğitlerle karşıladı.

Fethi bekleyen her bir muzafferle ve Hakk'a sarılan her bir azimet sahibiyle [onları karşıladı.]

Yukarıda zikredilen Ebû Temmâm'a ait beyitte sadr ve acuz kısımları kendi içerisinde ikiye bölünmüş durumdadır. Burada yer alan “معتصم” ve “منتقم” kendi içerisinde, ikinci şatırda yer alan “مرتغب” ve “مرتقب” kelimeleri de kendi içerisinde bir seci meydana getirmiştir. Ayrıca sadr kısmında yani ilk şatırda seciyi meydana getiren kafiye, acuz yani ikinci şatırda yer alan ve kasidenin de kafiyesi olan “م” harfiyle aynı değildir. Aynı durum Müslim b. el-Velîd ve Safiyuddîn el-Hillî'ye ait dizelerde de geçerlidir.

Buraya kadar verilen bilgilerden anlaşılmaktadır ki klasik dönemde taştîrin tanımı ile ilgili bir fikir birliği söz konusu değildir. Farklı görüşlere rağmen bir bedî sanatı olarak bilindiği ve kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2. Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Taştîr

Osmanlı dönemi ve sonrasında kaleme alınan eserlerde taştîrin şiirdeki kullanımına bakıldığında önceki dönemlere göre büyük farklılıklar olduğu görülecektir. Zira bu kaynaklarda taştîr; şairin başkasına ait şiiri olarak bu şiirin her bir beytindeki sadr kısmına kendinden bir acuz, acuz kısmına ise kendinden bir sadr eklemesi şeklinde tarif edilmektedir.¹⁷ VIII/XIV. yüzyıldan itibaren bedî sanatları konusunda ayrıntılı bilgiler veren eserler kaleme alınmış olmasına rağmen taştîrin modern eserlerde tarif edildiği şekliyle kullanımına ancak X/XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bazı eserlerde nadiren rastlanmaktadır. Ancak bu kullanım taştîr olarak değil tasdîr ve ta'cîz (التصدير والتعجيز) olarak isimlendirilmiştir. Modern eser-

¹⁵ Sarî'u'l-Ğavânî, Muslim b. el-Velîd, *Divân-ı Sar'î'u'l-Ğavânî*, thk: Hasan Ahmed el-Bennâ, el-Mektebetu'l-Alâmiyye, Kahire, h. 1303., s. 47.

¹⁶ Safiyuddîn el-Hillî, *Divânu Safiyuddîn el-Hillî*, Dârü Sâdir, Beyrut, ty., s. 694.

¹⁷ Safâ Hulusî, *Fennu't-taktî'i's-şi'ri ve'l-kâfiye*, 5.bs., Mektebetu'l-Musennâ, Bağdat, 1977, s. 358; Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'n-nakdi'l-arabiyyi'l-kadîm*, 1.bs., Mektebetu Lübnân Nâşirûn, Beyrût, 2001, s. 159; Ahmed el-Hâsimî, *Mizânu'z-zehab fî sînâ'ati şî'ri'l-Arab*, thk: Alaüddîn Atıyye, 3.bs., Mektebetu Dârul'l-Beyrûtî, Beyrut, 2006, s. 155.

lerde tarif edildiği şekliyle söylenen şiirlerin bizzat taştîr olarak isimlendirilmesi ise XII/XVIII. yüzyıl ve sonrasında kaleme alınan eserlerde yer almaktadır.¹⁸ Bu nedenle taştîrin özellikle Osmanlı dönemi şairleri tarafından geliştirildiği ve yaygınlaştırıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde Arap şiirinin bedî sanatları açısından en zengin çağını yaşıyor olmasının bu noktada büyük bir payının olduğunu söylemek mümkündür.

Taştîr esasında bir beyti iki şatra ayırmak ve her bir şatrı tamamlayarak yeni bir beyit meydana getirmek olduğundan taştîri yapılan bir beyit doğal olarak iki beyit haline gelmektedir. Örnek olarak es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) bir şiirini ve Abdulğanî en-Nablusî'nin (ö. 1143/1731) bu şiire yazdığı taştîri zikretmek mümkündür. es-Sühreverdî'nin söz konusu dizeleri şu şekildedir:¹⁹ [Tavîl]

رَأَيْتُ خَيَالَ الظَّلِّ أَكْبَرَ عِبْرَةَ   لَمَنْ هُوَ فِي عِلْمِ الْحَقِيقَةِ رَاقِي
شُخُوصٌ وَأَشْبَاحٌ تَمَرٌ وَتَنْقِضِي   وَتَفْنَى جَمِيعًا وَالْمَحْرُكُ بَاقِي

Gölge oyununun hakikat ilminde ileri olanlar için en büyük ibret olduğunu gördüm.

Şahıslar ve gölgelerin hepsi geçip gider, yok olur, fanidir. Ne var ki [onları] hareket ettiren bâkidir.

Abdulğanî en-Nablusî bu dizelere şu hoş taştîri yazmıştır:²⁰ [Tavîl]

رَأَيْتُ خَيَالَ الظَّلِّ أَكْبَرَ عِبْرَةَ   يَلُوحُ بِهَا مَعْنَى الْكَلَامِ لِأَحْدَاقِي
وَفِي كُلِّ مَوْجُودٍ عَلَى الْحَقِّ آيَةٌ   (لَمَنْ هُوَ فِي عِلْمِ الْحَقِيقَةِ رَاقِي)
(شُخُوصٌ وَأَشْبَاحٌ تَمَرٌ وَتَنْقِضِي)   وَلَيْسَ لَهَا مِمَّا قَضَى مِنْ وَاقٍ
لَهَا حَرَكَاتٌ ثُمَّ يَبْدُو سُكُونُهَا   (وَتَفْنَى جَمِيعًا وَالْمَحْرُكُ بَاقِي)

Gölge oyununun en büyük ibret olduğunu gördüm. Sözün anlamı onunla göz-bebeklerime belirir.

Hakikat ilminde ileri olanlar için her varlıkta Hakk'a bir delil vardır.

Şahıslar ve gölgeler geçip gider, yok olur. Onları [Hakk'ın] verdiği hükümden koruyacak olan hiçbir şey de yoktur.

Onların hareketleri vardır. Ardından sükûnetleri görünür de hepsi yok olurlar. Ne var ki [onları] hareket ettiren bakidir.

Görüldüğü üzere Abdulğanî en-Nablusî'nin taştîrinde parantez içerisinde yer alan mısralar es-Sühreverdî'ye aittir. en-Nablusî ilk beyitteki sadr kısmını yani beytin ilk şatırını farklı bir beyit olacak şekilde tamamlamış ardından da ilk beytin acuz kısmının yani ikinci şatırının önüne bir sadr ilave ederek ikinci beyti meydana

¹⁸ Mustafa Sâdik er-Râfi'î, *Târîhu âdâbi'l-Arab*, Mektebetu'l-Îmân, Kahire, ty., II/348.

¹⁹ Bu dizelerin kime ait olduğu konusunda kaynaklarda farklı bilgilere rastlanmaktadır. Nitekim bu şiiri es-Sühreverdî'nin dışında İmam Şafîî ve İbnü'l-Cevzî'ye nispet edenler de olmuştur. Bk: Hafâcî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Rayhânatu'l-elibbâ ve zehratu'l-hayâti'd-dünyâ*, Abdulfettah Muhammed el-Halû, Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurakâuhu, yy., 1969, s. 163; Murâdî, Muhammed Halîl, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî aşar*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 1988, I/133.

²⁰ Abdulğanî en-Nablusî, *Dîvânü'l-hakâik ve mecmûi'r-rakâik*, 1.bs., el-Matbaatu'ş-Şerafiyye, Kahire, h. 1306, s. 250.

getirmiştir. Aynısı ikinci beyit için de gerçekleştirilmiş ve iki beyitlik şiir dört beyit haline gelmiştir.

Sonuç olarak özellikle Osmanlı Devleti döneminde yaşayan şairler tarafından taştîr sanatı ile Arap şiirine bir yenilik getirilmiş ve zenginlik katılmıştır.

2.1. Şekilsel Özellikler

Taştîr olarak yazılan kasidelerde şekil yönünden en önemli hususlar taştîre esas alınan kasidedeki veznin ve kafiyenin aynen korunması ve farklı bir tasarrufta bulunulmamasıdır. Ayrıca bir beytin sadr ve acuz kısımları birbirinden ayrıldıktan sonra yazılan taştîr de bu kısımlar aynı şekilde sadr ve acuz olarak kalmaktadır. Yani sadrı tamamlamak için bir acuz, acuzu tamamlamak için de bir sadr eklenmesine ihtiyaç duyulur. Bu hususta da herhangi bir değişikliğin yapılması söz konusu değildir.

Meselenin örnek üzerinde izahı için İbnu'l-Fârid'e (ö. 632/1234) ait bir kasidenin ve bu kasideye Ebu's-Suûd el-Halvetî (ö. 1115/1704) tarafından yazılan taştîrin zikredilmesi faydalı olacaktır. İbnu'l-Fârid kasidesinin ilk bölümünde nefis hallerinden, ilahi aşkla içerisinde yanmakta olan ateşten bahseder ve duygularını şöyle ifade eder:²¹ [Basît]

وَنَادِيهَا فَعَسَاهَا أَنْ تُجِيبَ عَسَى	قَفْ بِالذِّبَارِ وَحَيِّ الْأُرْبَعِ الدُّرْسَا
فَأَشْعَلُ مِنَ الشَّوْقِ فِي ظِلْمَائِهَا قَبَسَا	وَإِنْ أَجَنَّاكَ لَيْلٌ مِنْ تَوْحُوشِهَا
يَبِيْتُ جَنَحَ اللَّيْلِ يَرْقُبُ الْعَلَسَا	يَا هَلْ دَرَى النَّقْرُ الْعَادُونَ عَنْ كَلْفِ
وَإِنْ تَنْفَسَ عَادَتْ كُلَّهَا يَبَسَا	فَإِنْ بَكَى فِي قَفَارٍ خَلَّتْهَا الْجُبَا

[Dostum! Sevgililerin] yurdunda dur! Selam ver harap olmuş evlere! Seslen onlara! Belki, kim bilir belki cevap verirler.

Eğer gecenin ıssızlığı senin [içini karanlıkla] örterse, onun karanlıkları içeri-sinde özlem[in]den bir ateş yak!

Acaba sabahleyin giden topluluklar gecelerin karanlığında sabahın ilk aydınlığını bekler halde kalan âşığı bilirler mi!?

Ağlarsa ıssız çöllerde, engin deniz sanırsın onları. Bir nefes alıp verdiğinde ise kupkuru [toprak] olur tamamı.

Ebu's-Suûd el-Halvetî'nin bu kasideye yazmış olduğu taştîrin ilk sekiz beyti ise şöyledir:²² (Basît)

مُخَاطِبًا لَرَسِيسِ الشَّوْقِ مُقْتَبَسَا	(قَفْ بِالذِّبَارِ وَحَيِّ الْأُرْبَعِ الدُّرْسَا)
(وَنَادِيهَا فَعَسَاهَا أَنْ تُجِيبَ عَسَى)	وَاسْتَرْجِعِ الْقَوْلَ يَا ذَا الرَّأْيِ مُخْبِرًا
فَلَا تَكُنْ أَيْسَا لَا كَانَ مَنْ أَيْسَا	(وَإِنْ أَجَنَّاكَ لَيْلٌ مِنْ تَوْحُوشِهَا)
(فَأَشْعَلُ مِنَ الشَّوْقِ فِي ظِلْمَائِهَا قَبَسَا)	خَذْ مِنْ زِنَادِ الْجَوَى نَارًا مُشْعِشَةً

²¹ Kasidenin tamamı için bk.: İbnu'l-Fârid, Ebû Hafs Ömer b. Ebi'l-Hasen, *Dîvân*, Dâru Sâdir, Beyrut, ty., s. 177.

²² Kasidenin tamamı için bk.: Murâdî, *Silku'd-durer*, 1/64.

(بَا هَلْ دَرَى النَّعْرُ الْعَادُونَ عَنْ كَلِيفِ)
 تَرَاهُ مُسْتَصْحَبَ الْأَفْكَارِ ذَا حُرْقِ
 (فَإِنْ بَكَى فِي قِفَارٍ خِلْتَهَا جُحَا)
 وَإِنْ خَبَتْ نَارُهُ هَاجَ الْعَرَامُ بِهِ
 مَوْلَهُ هَائِمٌ كَأَسِ الْعَرَامِ حَسَا
 (بَيْتٌ جَنَحَ اللَّيَالِي يَرْقُبُ الْعَلَسَا)
 مَا سَامَهَا نَاطِرٌ إِلَّا هَمِي وَجَسَا
 (وَإِنْ تَنَفَّسَ عَادَتْ كُلُّهَا بَيْسَا)

[Dostum! Sevgililerin] yurdunda dur! Bir ateş isteyerek aşkın kalıntılarıyla konuşup selam ver harap olmuş evlere!

Deneyerek sözü tekrarla ey feraset sahibi! Seslen onlara! Belki, kim bilir belki cevap verirler.

Eğer gecenin ıssızlığı senin [içini karanlıkla] örterse ümitsizliğe düşme. Ümitsizliğe düşen kimse olmaz olsun!

Aşkın çakmak taşından parlak bir kıvılcım al ve onun karanlıkları içerisinde özlem[in]den bir ateş yak!

Acaba sabahleyin giden topluluklar aşk kadehinden içen, aklını yitirmiş, şaşkın âşığı bilirler mi!?

Onu düşünceli ve dertli görürsün. Gecelerin karanlığında sabahın ilk aydınlığını beklemektedir.

Ağlarsa ıssız çöllerde, engin deniz sanırsın o çölleri. Bir göz ne zaman onlara baksa ancak gözyaşı döker [sonra da] kupkuru olur.

Yangını dinerse aşk onu heyecana getirir. Bir nefes alıp verdiğiğinde ise kupkuru [toprak] olur tamamı.

el-Halvetî'nin taştîrinde parantez içerisinde yer alan kısımlar İbnu'l-Fârid'e aittir. Görüldüğü üzere ilk beyitte el-Halvetî İbnu'l-Fârid'e ait ilk beytin sadr kısmını kendinden eklediği bir acuz ile tamamlamıştır. İkinci beyitte ise İbnu'l-Fârid'e ait ilk beytin acuz kısmından önce bir sadr ekleyerek beyti tamamlamıştır. Böylece bir beyit iki beyit haline gelmiştir. Bu durum kasidenin sonuna kadar bu şekilde devam etmektedir.

Kasidenin kafiyesi “س” harfi olarak aynen muhafaza edilmiştir. Ayrıca İbnu'l-Fârid'in kasidesinde kullandığı “basit” bahri el-Halvetî tarafından da kullanılmış ve kasidenin şekilsel özelliklerinde bir değişiklik yapılmamıştır.

2.2. Anlamsal Özellikler

Taştîr yoluyla kaleme alınan ve bunlara esas olan şiirler incelendiğinde anlamsal olarak bazı değişikliklerin meydana geldiğini görmekteyiz. Bu değişikliklerin aslında taştîr sanatıyla yeni bir şiir oluşturmada yöntemler olduğunu söylemek de mümkündür. Zira bir beyit ikiye bölünüp yeni eklemelerle yeniden oluşturulduğunda mananın da değişmesi kaçınılmazdır. Kimi zaman şart cümlesinin yepyeni bir cevabı olurken kimi zaman gizli bir mana açığa çıkarılmaktadır. Bazen yeni tasvirlerle mana zenginleştirilirken bazen de mana aynen korunup sadece farklı lafızlar kullanılabilir. Bunlar ve anlamla ilgili dikkat çeken diğer başlıca hususları örnekleriyle birlikte şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.2.1. Ayrıntıya İnme ve Şerh

Taştîr yapan şair sadr kısmını tamamlarken kimi zaman burada zikredilen herhangi bir lafzı şerh etme yolunu tercih etmektedir. Buna örnek olarak İbnu'l-Fârid'e ait şu beyit ve ona el-Halvetî tarafından yapılan taştîr gösterilebilir. İbnu'l-Fârid şöyle der:²³ [Basît]

يَا هَلْ دَرَى النَّفْرُ الْعَادُونَ عَنْ كَلْفٍ   بَيْتٌ جَنَحَ اللَّيَالِي يَرْقُبُ الْعَلَسَا

Acaba sabahleyin giden topluluklar gecelerin karanlığında sabahın ilk aydınlığını bekler halde kalan aşığı bilirler mi!?

el-Halvetî'nin bu dizeye yapmış olduğu taştîr ise şu şekildedir:²⁴ [Basît]

يَا هَلْ دَرَى النَّفْرُ الْعَادُونَ عَنْ كَلْفٍ   مَوْلَاهُ هَائِمٌ كَأَسِ الْعَرَامِ حَسَا

تَرَاهُ مُسْتَصْحَبَ الْأَفْكَارِ ذَا حُرْقٍ   (بَيْتٌ جَنَحَ اللَّيَالِي يَرْقُبُ الْعَلَسَا)

Acaba sabahleyin giden topluluklar aşk kadehinden içen, aklını yitirmiş, şaşkın aşığı bilirler mi!?

Onu düşünceli ve dertli görürsün. Gecelerin karanlığında sabahın ilk aydınlığını beklemektedir.

Burada ilk şiirin ilk şatırında yer alan “كلف” yani “âşık” kelimesiyle ilgili başka bilgi bulunmamaktadır. İbnu'l-Fârid bu ifadeyi kullanmayı yeterli görmüştür. Ancak el-Halvetî şiirinin ilk beytinin ikinci şatırında âşığın “aşk kadehinden içen, akli kapılmış şaşkın” biri olduğunu ifade ederek kelimeyi açıklamıştır.

Aynı husus Abdurrahman el-Behlûl'ün (ö. 1163/1750) Hamde binti Ziyâd'ın (ö. 600/1204) bir şiirine yazdığı taştîrin ilk beytinde de görülmektedir:²⁵ [Vâfir]

وَقَانَا لَفْحَةَ الرَّمْضَاءِ وَادٍ   بِنَيْرِبِ جِلَقٍ دَارِ النَّعِيمِ

بِهِ كَمْ صَمَمًا مُصْطَافُ أَنْسٍ   (سَقَاهُ مُضَاعَفُ الْعَيْثِ الْأَعْوِيمِ)

Şiddetli sıcaklığın çarpmasından bizi Dimaşk'taki nimet yurdu Neyrib korur.

Orada bereketli yağmurların kat kat fazlasıyla suladığı dostluk yaylası bizi ne kadar da çok bir araya getirmişti.

Hamde binti Ziyâd ilk beyitte parantez içerisinde yer alan ve kendine ait olan mırada bir vadiden bahsetmekte ancak buranın neresi olduğunu bildirmemektedir. Abdurrahman el-Behlûl ise ikinci şatırda o vadinin Dimaşk'ta Neyrib denen bölgede yer aldığını ifade etmiştir.

el-Halîl b. Ahmed'e (ö. 175/791) ait bir şiire yazılan taştîrde de konuyla ilgili güzel örnekler vardır. Söz konusu şiirinde el-Halîl b. Ahmed şöyle der:²⁶ [Tavîl]

سَأَلِزِمُ نَفْسِي الصَّفْحَ عَنْ كُلِّ مُذْنِبٍ   وَإِنْ كَثُرَتْ مِنْهُ عَلَيَّ الْجَرَائِمُ

وَمَا النَّاسُ إِلَّا وَاحِدٌ مِنْ ثَلَاثَةٍ   شَرِيفٌ وَمَشْرُوفٌ وَمَثَلٌ مُقَاوِمٌ

²³ İbnu'l-Fârid, *Dîvân*, s. 177.

²⁴ Murâdî, *Silku'd-durer*, I/64.

²⁵ Kasidenin tamamı için bk.: Murâdî, *Silku'd-durer*, II/316.

²⁶ İbn Abdırabbih, Ebu Ömer Şihabuddin Ahmed, *el-İkdu'l-ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, h. 1404, 2/142; Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl b. Sa'îd b. Yahyâ, *Dîvânü'l-meânî*, Dâru'l-Cil, Beyrut, ty., I/134.

فَأَمَّا الَّذِي فَوقِي فَأَعْرِفُ فَضْلَهُ وَأَتَّبِعُ فِيهِ الْحَقَّ وَالْحَقُّ لَارِمْ
وَأَمَّا الَّذِي مِثْلِي فَإِنَّ زَلَّ أَوْ هَفَا تَفَضَّلْتُ إِنَّ الْفَضْلَ بِالْعَزِّ حَاكِمٌ
وَأَمَّا الَّذِي دُونِي فَإِنَّ قَالَ صُنْتُ عَنْ إِجَابَتِهِ عَرَضِي وَإِنَّ لَامَ لَائِمٌ

Bana karşı işledikleri suçları çok olsa da nefsimi her bir günahkârı affetmeye zorlayacağım.

İnsanlar ancak üç kişiden biri olurlar. [Senden daha] şerefli olan, şeref bakımından kendisinden üstte bulunduğu kişi ve sana rakip olan dengin...

Benden üstün olanın fazlını bilir ve onda hakikati takip ederim. Ki hakikat gereklidir.

Dengim olan yanlış yapar, hataya düşerse [ona] iyilik yaparım. Zira fazilet ancak onurlu olmakla hâkim olur.

[Derece olarak] benden altta bulunan biri de bana [kötü bir] laf ederse ona cevap vermektense, biri beni kınasa da, onurumu korurum.

el-Halîl b. Ahmed, insanları üç grupta tasnif etmiştir. Birinci grup şerefli kimselerdir. Onları kendinden üstün tutmakta ve onlara tabi olarak hakikate ulaşacağını düşünmektedir. İkinci grup şeref bakımından kendisinden daha alt derecede bulunanlardır ki hiçbir zaman onların seviyesine inmemeyi ve onurunu korumayı tercih etmektedir. Üçüncü grup ise kendisine denk gördüğü kimselerdir. Muhammed el-Kufeyrî (ö. 1130/1717), şiirde geçen bazı kavramları şerh ederek şu taştîri kaleme almıştır:²⁷ [Tavîl]

رَجَاءٌ بِأَنَّ تُمَحَى دُؤُوبِي الْعِظَائِمُ (سَأَلَرِمُ نَفْسِي الصَّفْحَ عَنْ كُلِّ مُذْنِبٍ)
(وَإِنَّ كَثُرَتْ مِنْهُ عَلَيَّ الْجَرَائِمُ) فَأَعْفُو عَنِ الْجَنَائِي عَلَيَّ بِظُلْمِهِ
بِذَا قَدْ قَصَى بَيْنَ الْبَرِيَّةِ حَاكِمٌ (وَمَا النَّاسُ إِلَّا وَاحِدٌ مِنْ ثَلَاثَةٍ)
(شَرِيفٌ وَمَشْرُوفٌ وَمَثَلٌ مُقَاوِمٌ) مَرَاتِبَهَا أَعْلَى وَأَدْنَى وَمُتَسَبِّهٌ
هُوَ الْمَاجِدُ الْحَبْرُ الَّذِي لَا يُقَاصِمُ (فَأَمَّا الَّذِي فَوقِي فَأَعْرِفُ فَضْلَهُ)
(وَأَتَّبِعُ فِيهِ الْحَقَّ وَالْحَقُّ لَارِمْ) فَأَقْفُوهُ فِي أَقْوَالِهِ وَاجْتِهَادِهِ
أُقَابِلُهُ بِالْإِعْصَا لِإِنِّي مُسْلِمٌ (وَأَمَّا الَّذِي مِثْلِي فَإِنَّ زَلَّ أَوْ هَفَا)
(تَفَضَّلْتُ إِنَّ الْفَضْلَ بِالْعَزِّ حَاكِمٌ) وَإِنْ رَامَ إِكْرَامًا وَأَبْدَى اعْتِدَارَهُ

Büyük günahlarım silinsin diye nefsimi her bir günahkârı affetmeye zorlayacağım.

Bana karşı işlediği suçları çok olsa da zulmederek bana zarar vereni affedeceğim.

İnsanlar ancak üç kişiden biri olurlar. Hüküm veren, yeryüzünde yaşayanlar için böyle karar vermiştir.

[Bunlar]mertebeleri yüksek, düşük ve denk olanlardır. Yani [senden daha] şerefli olan, şeref bakımından kendisinden üstte bulunduğu kişi ve sana rakip olan dengin...

²⁷ Murâdî, *Silku'd-durer*, IV/47.

Benden üstün olanın fazlını bilir ve onda hakikati takip ederim. O kendisiyle tartışmaya girilmeyecek şerefli âlimdir.

Sözleri ve içtihadı hususunda hemen onun peşinden giderim. Onda hakikati takip ederim. Ki hakikat gereklidir.

Dengim olan yanlış yapar, hataya düşerse onu hoşgörüyü karşılıyorum. Zira ben bir Müslümanım.

Şayet bir ikram arzular ve özrünü beyan ederse de [ona] iyilik yaparım. Zira fazilet ancak onurlu olmakla hâkim olur.

Görüldüğü üzere şair, ilk beyitte günahkârları affetmek isteğinin sebebini açıklamıştır ki bu da Müminlerin başlarına gelen felaket ve musibetlerin onların günahlarını silmesi hususudur. İkinci beyitte bu günahkârların birçok suçlarının yanı sıra zulümleriyle insanlara zarar vermeleri özelliklerini de dâhil etmiştir. Üçüncü ve dördüncü beyitte el-Halil b. Ahmed tarafından yapılan sınıflandırmayı biraz daha detaylı bir şekilde anlatarak bu üç sınıfın yüksek derecelere sahip, düşük seviyeli ve birbirleriyle denk olan kimseler olmak üzere üç ayrı insan grubunu temsil ettiğini ifade etmiştir. Ardından el-Halil b. Ahmed'in sözlerini şerh etmeye başlamış ve bir kişiden daha yüksek mertebeye sahip olanın hiçbir şekilde tartışılmaması gereken şeref sahibi âlimler olduğunu ve içtihatları ve sözlerine tabi olacağını belirtmiştir. Yedinci ve sekizinci beyitte ise kendisiyle denk olan bir kimseye nasıl davranılması gerektiği konusunda el-Halil b. Ahmed'in düşüncelerini biraz daha farklı bir mecraya çekmektedir. Öyle ki el-Halil b. Ahmed, denk birinin yanlış yapması durumunda ona karşı iyilikte bulunacağını kayıtsız olarak ifade ederken el-Kufeyrî, bu durumda öncelikle sabredeceğini iyilik yapması için ise karşı taraftan özür beyanı ve ikram beklentisi gibi bir fiilin sadır olmasını beklemektedir.

Yukarıdaki örneklere benzer bir husus Hassan b. Sâbit'in (ö. 60/680 ?) Hz. Peygamber'e söylediği bir şiire yapılan taştîrde de görülmektedir. Hassan b. Sâbit şöyle der:²⁸

وَأَحْسَنُ مِنْكَ لَمْ تَرَ قَطُّ عَيْنِي   وَأَجْمَلُ مِنْكَ لَمْ تَلِدِ النَّسَاءُ
خُلِقْتَ مُبْرَأً مِنْ كُلِّ عَيْبٍ   كَأَنَّكَ قَدْ خُلِقْتَ كَمَا تَشَاءُ

Senden daha iyisini hiç görmedi gözlerim. Ve senden daha güzelini hiç doğurmadı analar.

Her türlü ayıptan arındırılmış olarak yaratılmışsın. Sanki dilediğin şekilde yaratılmışsın.

Osmanlı dönemi şairlerinden olan Hüseyin b. Selim Sellâme (ö. 1274/1857) bu şiiri taştîr yaparak şu dizeleri söyler:²⁹

وَأَحْسَنُ مِنْكَ لَمْ تَرَ قَطُّ عَيْنِي   (وَأَحْسَنُ مِنْكَ لَمْ تَرَ قَطُّ عَيْنِي)
وَلَا سَمِعْتُ بِمِثْلِكَ أُذُنٌ حَيٍّ   وَلَا سَمِعْتُ بِمِثْلِكَ أُذُنٌ حَيٍّ
وَأَجْمَلُ مِنْكَ لَمْ تَلِدِ النَّسَاءُ   (وَأَجْمَلُ مِنْكَ لَمْ تَلِدِ النَّسَاءُ)

²⁸ Berkûkî, Abdurrahmân, *Şerhu divân-ı Hassân b. Sâbit*, el-Matbaatu'r-Rahmâniyye, Kahire 1969, s. 10.

²⁹ Abdurrezzâk b. Hasen b. İbrâhîm el-Baytâr el-Meydânî, *Hilyetu'l-beşer fî târihi karni's-salîsâ aşar*, thk: Muhammed Behcet el-Baytâr, 2.bs., Dâru Sâdir, Beyrut, 1993, s. 543.

(خُلِقْتَ مُبْرَأًا مِنْ كُلِّ عَيْبٍ) وَشِيَمَتَكَ الْفُتُوَّةُ وَالسَّخَاءُ
وَصَوْرَكَ الْمُصَوِّرُ مَخْصُصٌ خَيْرٌ (كَأَنَّكَ قَدْ خُلِقْتَ كَمَا تَشَاءُ)

Senden daha iyisini hiç görmedi gözlerim. Hiçbir yücelik senin şanını gizleyemez.

Yaşayan hiçbir kulak işitmedi bir benzerini. Ve senden daha güzelini hiç doğurmadı analar.

Her türlü ayıptan arındırılmış olarak yaratılmışsın. Ve hasletin cömertlik ve keremdir.

Yaratan seni saf hayır olarak vücuda getirmiş. Sanki dilediğin şekilde yaratılmışsın.

Hüseyin b. Selim'in taştîrine bakıldığında ilk iki beyitte manaya çok farklı bir husus ilave etmediği sadece sözü uzattığı görülecektir. Hassân b. Sabit'in kendi şiirinde ilk beyitte şatırlar arası kurduğu hoş münasebeti ve veciz ifadeyi bozması yönüyle şairi tenkit etmek de mümkündür. Ancak üçüncü ve dördüncü beyitlerde Hz. Peygamber'le ilgili daha detaylı bilgi verilip bazı hususlar da şerh edilmiştir. Öyle ki O her türlü ayıptan uzak olmanın yanı sıra cömerttir. Ayrıca yaratılmak istediği şekil de sadece hayır üzere olmaktadır.

2.2.2. Bir Durumu Genelleştirme

Bir şair taştîr yaparken bazen esas aldığı kasidede yer alan bir manayı daha da genelleştirme yolunu tercih edebilmektedir. Buna örnek olarak Abdulğanî en-Nablusî'nin es-Sühreverdi'nin bir şiirine yaptığı taştîri zikretmek mümkündür:³⁰ [Tavîl]

(رَأَيْتُ خَيْالَ الظِّلِّ أَكْبَرَ عِبْرَةٍ) يُلُوحُ بِهَا مَعْنَى الْكَلَامِ لِأَحْدَائِي
وَفِي كُلِّ مَوْجُودٍ عَلَى الْحَقِّ آيَةٌ (لَمَنْ هُوَ فِي عِلْمِ الْحَقِيقَةِ رَاقِي)

Gölge oyununun en büyük ibret olduğunu gördüm. Sözün anlamı onunla gözbebeklerime belirir.

Hakikat ilminde ileri olanlar için her varlıkta Hakk'a bir delil vardır.

Görüldüğü üzere es-Sühreverdi parantez içerisinde olup kendisine ait olan beyitte hakikat ilminde ileri olanlar için gölge oyununda büyük ibretler olduğunu vurgulamaktadır. Abdulğanî en-Nablusî manaya daha da genellik katarak hakikat ilminde ileri olanlar için aslında bütün varlıklarda görülebilecek ibretler olduğuna dikkat çekmiştir.

2.2.3. Yeni Tasvir ve Sanatlar Kullanarak Anlatımı Zenginleştirme

Taştîrle yazılan şiirlerde sık karşılaşılan hususlardan biri de ikiye bölünen beyti yeniden tamamlarken başta teşbih ve istiare olmak üzere belağat sanatları vasıtasıyla önceki şiirin anlamının daha da zenginleştirilmesidir. Bu durum taştîre esas olan şiirde anlatılmak istenen esas konunun değişmeyip daha güzel ifadelerle

³⁰ Nâblusî, *Dîvânu'l-hakâik*, s. 250.

yeniden anlatılmasını sağladığı için hem önemli hem de şairler tarafından çok tercih edilen metotlardan biridir. Bu hususta bir şiirinde eşsiz bir tabiat tasviri yapan İbnu's-Sââtî'yi ve onun iki beytine aynı güzellikte bir taştîr yazan Ömer el-Lebakî'yi anmak gerekir. İbnu's-Sââtî'ye ait iki dize şu şekildedir:³¹ [Kâmil]

وَالطَّلُّ فِي سِلْكِ الْعُصُونِ كَلْوَلِيٍّ   رَطْبٌ يُصَافِحُهُ النَّسِيمُ فَيَسْقُطُ
وَالطَّيْرُ تَقْرَأُ وَالْغَدِيرُ صَحِيفَةٌ   وَالرَّيْحُ تَكْتُبُ وَالْغَمَامُ

Çiy, iplik gibi dalların üzerinde meltemin kendisiyle musâfaha etmesinden hemen sonra düşen nemli bir inci tanesi gibidir.

Kuşlar okur. Nehir bir sahifedir. Rüzgâr yazar. Bulutlar ise [harflerin]noktalarını koyar.

Ömer el-Lebakî (ö. 1189/1775)ise bu dizeleri kullanarak şu taştîri kaleme almıştır:³² [Kâmil]

وَالطَّلُّ فِي سِلْكِ الْعُصُونِ كَلْوَلِيٍّ   قَدْ سَتَعُوا فِيهِ الْحَسَانَ وَفَرَطُوا
فَرَاهُ كَلَّلَ كُلَّ غُصْنٍ يَانِعٍ   (رَطْبٌ يُصَافِحُهُ النَّسِيمُ فَيَسْقُطُ)
وَالطَّيْرُ تَقْرَأُ وَالْغَدِيرُ صَحِيفَةٌ   وَالرُّؤُوسُ يَسْتَلِي الْحَدِيثَ وَيَضِيطُ
وَالطَّلُّ قَدْ مَدَّ الْإِدَادَ يِرَاعَهُ   (وَالرَّيْحُ تَكْتُبُ وَالْغَمَامُ)

Çiy, iplik gibi dalların üzerinde güzellerin [kulaklarına] taktıkları bir inci tanesi gibidir.

Onun olgunlaşmış, nemli her bir dala meltemin kendisiyle musâfaha etmesinden hemen sonra düşen bir taç giydirdiğini görürsün.

Kuşlar okur. Nehir bir sahifedir. Bahçe sözün yazılmasını ister ve kayda geçirir.

Gölge mürekkebi kamışlarına koyar. Rüzgâr yazar. Bulutlar ise [harflerin]noktalarını koyar.

İlk şiirin birinci beytinde İbnu's-Sââtî dalın üzerinde duran çiy tanesini ıslak bir inci tanesine benzetmiştir. Ömer el-Lebakî ise benzetme unsurlarında değişiklikler ve eklemeler yaparak çiy tanesini güzellerin kulaklarına taktığı bir küpeye benzettikten sonra bu damlaların dalların üzerinde adeta inciden taşlar gibi durduğunu ifade ederek çok hoş bir tasvir yapmıştır. Ayrıca ilk şiirin ikinci beytinde yer alan kuş, nehir, rüzgâr ve bulut tasvirlerine ilave olarak konuşmayı kayda alan bir bahçe ve bu bahçede yer alan kamışlara mürekkep koyan bir gölge tasviri ilave edilmiş ve taştîr sonucunda şiir edebi açıdan daha ileri bir seviyeye taşınmıştır.

Aynı şekilde el-Halvetî'ye ait taştîrde de bazı dizelerde İbnu'l-Fârid'in tasviri daha da geliştirilmiştir. Örneğin şu beyitler bu hususa örnek teşkil etmektedir:³³ [Basît]

وَحَسْنُ إِشْرَاقِهِ بِالشُّهْبِ قَدْ حُرِّسَا   (كَمْ زَارَنِي وَالِدَجِي يَرَبُّدُ مِنْ حَنِّي)

³¹ İbnu's-Sââtî, Bahâuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Rustem b. Hardûz el-Horasânî, *Dîvânu İbni's-Sââtî*, thk. Enîs el-Makdîsî, el-Matbaatu'l-Emîr el-Kânya, Beyrut, 1939, II/4.

³² Murâdî, *Silku'd-durer*, III/174.

³³ Murâdî, *Silku'd-durer*, I/64.

فَالزُّهُرُ تَرْمُقُهُ عَجَبًا بِرَوْنَقِهِ (وَالزُّهُرُ تَبْسِمُ عَنْ وَجْهِ الَّذِي عَبَسَا)

Gece gitgide hiddetlenirken, [gerçek sevgili] beni ne kadar da çok ziyaret etmişti. Hoş parıltısı yıldızlar tarafından muhafaza edilirdi.

Çiçekler güzelliğine hayran bir şekilde onu izlerdi. Ve yıldızlar [hiddetinden] kaşlarını çatan [o gecenin] yüzünde tebessüm ederdi.

İbnu'l-Fârid'e ait olan beyte bakacak olursak mananın şöyle olduğunu görmekteyiz:

Gece gitgide hiddetlenirken ve yıldızlar [hiddetinden] kaşlarını çatan [o gecenin] yüzünde tebessüm ederken [gerçek sevgili] beni ne kadar da çok ziyaret etmişti.

el-Halvetî buna ek olarak sevgilinin hoş ve güzel parıltısının yıldızlar tarafından korunduğunu ifade etmiş yani bir tasvir ortaya koymuştur. Ayrıca ikinci beyitte “زُهْرُ” ve “زُّهُرُ” kelimeleri arasında cinas meydana gelecek şekilde çiçeklerin onun güzelliğine hayran olduğunu belirterek manayı daha zengin bir hale getirmiştir.

2.3. Taştîrle Benzerlik Arz Eden Bazı Sanatlar

Osmanlı Dönemi Arap Şiirindeki taştîrle bazı yönlerden benzerlikler arz eden ve bu sanatla karışma ihtimali olan ya da bu sanata ilham vermiş olabileceği düşünülen muâraza, tazmin ve mumâlata³⁴ gibi sanatlara da değinmek faydalı olacaktır.

Muâraza bir şairin başka bir şairin şiirini örnek alarak bazen rekabete girip lafızları kullanmadaki ustalığını ortaya koymak bazen de onun söylediklerini teyit etmek için aynı konuda, aynı vezin ve kafiyede yeni bir şiir ortaya koymasındır. Bu türde manadan ziyade fesahat ve belağat açısından ortaya konan lafızların kalitesi önemlidir. Mana ikinci plandadır.³⁵ Muaraza sanatında, şair seçtiği meşhur bir kasidenin veznini, kafiyesini ve konusunu kendi kasidesine dâhil etmektedir. Bununla birlikte bazı beyitleri, lafız ve manaları da kendi kasidesine katması mümkündür. Bu hususta en güzel örneklerden biri el-Bûsirî'nin (ö. 695/1296?) Kasîdetu'l-Bürde'sine Ahmet Şevkî tarafından muâraza olarak söylenen Nehcü'l Bürde'dir. el-Bûsirî meşhur Kaside-i Bürde'nin ilk bölümünde şöyle der:³⁶ [Basî]t

أَمِنْ تَذَكُّرِ جِيرَانِ بِيْذِي سَلَمٍ مَّرَجَّتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مَقْلَةٍ بِدَمٍ
أَمْ هَبَّتِ الرِّيحُ مِنْ تَلْقَاءِ كَاظِمَةٍ وَأَوْمَصَ الْبَرْقُ فِي الظُّلْمَاءِ مِنْ إِصْمٍ

Selem ağaçlarını mı, ordaki dostları mı andın ki birden. Göz bebeğin kanlandı, gözyaşın aktı kırmızı kırmızı.

Yoksa bir yel mi esti Kâzime yönünden; yoksa Eden Dağı'nın üstünde, kapkarlık gecede şimşek mi çaktı?³⁷

³⁴ Râfiî, *Târîhu âdâbi'l-Arab*, II/347.

³⁵ Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâğiyye ve tatavvuruha*, 1.bs., Mektebetu Lübnân Nâşirûn, Beyrût 2007, s. 629.

³⁶ Bûsirî, Şerafuddîn Muhammed b. Sa'îd Hammâd es-Sanhâcî, *Burdetu'l-medîh*, Dâru't-Turâs el-Bûdeylemî, yy., ty., s.6.

³⁷ Beyitlerin çevirisi Sezai Karakoç'a aittir. Bk.: Karakoç, *İslamın Şiir Anıtlarından*, s. 23-30.

Ahmed Şevkî'nin bu kasideye muâraza yaparak kaleme aldığı Nehcû'l-Bürde'nin ilk iki dizesi ise şöyledir:³⁸ [Basît]

رِيمٌ عَلَى الْقَاعِ بَيْنَ الْبَانِ وَالْعَلَمِ
أَحَلَّ سَفَكَ دَمِي فِي الْأَشْهُرِ الْحَرَمِ
رَمَى الْقَضَاءُ بِعَيْنِي جُودِرَ أَسَدًا
يَا سَاكِنَ الْقَاعِ أَدْرِكْ سَاكِنَ الْأَجَمِ

Bân ağaçları ile dağlar arasındaki geniş bir ovada duran ak bir ceylan, kanımı dökmeyi helal saydı haram aylarda.

Yazgı, bir yaban sığırı yavrusunun gözleriyle aslanı vurdu. Ey geniş ovanın sahibi yetiş sık korulukların sâkinine.

Ahmed Şevkî gazelle kasideye giriş yapmış ve bu iki beyitte sanki el-Bûsîrî'ye cevap vermiştir. Açıkça görüldüğü üzere taştîrde olduğu gibi esas alınan kasidede yer alan beyitlerin aynen kullanılması ve her bir beytin iki şatra bölünerek yeniden tamamlanması bu sanatta yoktur. Bu yönüyle de taştîrden bariz bir şekilde ayrılmaktadır.

Bedîî sanatlardan sayılan tazmin ise şairin, başka şairlerin şiirlerinden alınmış yapıp bunları kendi şiirlerine dâhil etmesidir. Bu alıntı bazen bir beyit iken bazen bir şatır bazen de birkaç lafızdan ibaret olabilmektedir.³⁹ Örneğin Osmanlı döneminde yaşayan önemli şairlerden biri olan İbnu'n-Nakîb'in (ö. 1081/1670) şu dizelerinde bir tazmin örneği vardır:⁴⁰ [Tavîl]

دَكَرْتُ فِي قَاسِيُونَ الْيَوْمَ الْفَتَنَّا
أَيَّامَ نَحْنُ جَمِيعٌ وَالْمَتَى
فَرَّاحَ يَقْلَحُ زَنْدَ الشَّوْقِ قَادِحُهُ
فِي مَهَجَتِي وَكَيْبُ
] يَا مَنْ يَعْرِضُ عَلَيْنَا أَنْ نُفَارِقَهُمْ
وَجَدَانَا كُلَّ شَيْءٍ

Bugün Kasyûn'da, bir arada bulunduğumuz ve arzuların da bize yakın olduğu günlerdeki dostluğumuzu hatırladım.

Bu yüzden onun kıvılcımı, içimdeki özlem çırasını tutuşturuyor ve [kalbimdeki] keder alev alıyor.

Ey ayrılıkları bize zor gelenler, sizden sonra gördüğümüz her şey yokluktur (hiçbir şey sizin yerinizi doldurmuyor).⁴¹

Şiirin son beyti el-Mutenebbî'nin kaleme aldığı bir medih şiirine⁴² aittir. İbnu'n-Nakîb bu beyti aynen kullanmış olsa da taştîrde uyulması gereken düzene burada uyulmamıştır. Ayrıca yukarıda da ifade edildiği üzere tazmin sanatında başka bir şiire ait bir beytin tamamını alıntı yapmak gibi bir şart da yoktur. Bu alıntı kimi zaman birkaç lafız da olabilmektedir.

³⁸ Ahmed Şevkî, *el-A'mâlu's-ş-riyye el-kâmile*, Dâru'l-Avde, Beyrut, ty., I/190.

³⁹ İbn Raşîk, Ebû Ali el-Hasen el-Kayravânî el-Ezdî, *el-Umde fî mehâsini's-ş-ri'r ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamîd, 5.bs., Dâru'l-Cil, Beyrut 1981, II/84; İbnu'l-Esîr, Nasrullâh b. Muhammed Ziyâuddîn, *el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâir*, thk: Ahmed el-Hûfî, Bedvî Tıbbâne, Dâru Nahda, Kahire, ty., III/203; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 140; Nuveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, VII/126; Kalkaşendî, Ahmed b. Ali b. Ahmed, *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-insâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, ty., I, 324.

⁴⁰ İbnu'n-Nakîb, Abdurrahman b. Muhammed b. Kemâluddîn el-Huseynî, *Dîvânü İbni'n-Nakîb*, thk. Abdullah el-Cebbûrî, Matbûâtü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-Arabî, Dımaşk 1963, s. 260-261.

⁴¹ Bu beyitlerin çevirisi için bk.: Fidan, *İbnu'n-Nakîb*, s. 254.

⁴² Mutenebbî, *Dîvân*, s. 333.

Öncelikle tazmînin sanatsal bir gaye olmaması ve şairin duygularını ifade etmesinde sadece bir araç olması yönüyle taştîr ve muârazadan ayrıldığını belirtmemiz gerekmektedir. Çünkü taştîr ve muaraza şairin herhangi bir şiirin söylenmesindeki sanatsal hedefin kendisidir. Taştîri diğer ikisinden ayıran en temel özellik ise belirli bir düzene ve intizama sahip oluşudur. Zira taştîrde başka bir kasidenin bütün beyitlerinin bir intizam içerisinde alınması ve bu beyitlere ilave edilen yeni beyitlerle yeni bir kasidenin yazılması söz konusudur.

Taştîr sanatıyla benzerlik arz eden bir sanat daha vardır. Bu sanat da temlît (تمليط) veya mumâlata (عمالة) olarak isimlendirilmektedir. Klasik dönemde rastlanan bu sanat Mustafa Sadık er-Râfî'ye göre kesin olmamakla birlikte taştîrin aslını teşkil etmektedir.⁴³

Klasik dönem kaynaklarında temlît; "iki şairin rekabet etmesi, birinin bir mısra söyleyip diğerinden söylediği mısraı tamamlayan başka bir mısra söylemesini istemesi" şeklinde tarif edilmektedir.⁴⁴ Buna örnek olarak İmruu'l-Kays ile et-Tev'em el-Yeşkurî arasında geçen olayı zikretmek mümkündür. Bir arada buldukları bir sırada İmruu'l-Kays el-Yeşkurî'ye "Eğer iddia ettiğin gibi bir şairsen söylediğimi tamamla" diye meydan okur. el-Yeşkurî de bu meydan okumayı kabul eder. Bunun üzerine İmruu'l-Kays أَحَارَ تَرَى بُرَيْقًا هَبَّ وَهَنَا (Ey Hâr! Cılız bir halde doğan

bir şimşekcik görürsün) dizesini söyler. el-Yeşkuri de dizeyi كَنَارِ جَوْسٍ تَسْتَعِيرُ اسْتِعَارًا (Ya-nıp durmakta olan bir mecusi ateşi gibi) şeklinde tamamlar. Ve bu atışma şiirin sonuna kadar böylece devam eder.⁴⁵ Konuyu ilgilendiren asıl kısma gelinecek olursa, her ne kadar taştîr ile temlît arasında mısraı tamamlama yönüyle bir benzerlik olsa da bazı temel farklılıklar da hemen dikkat çekmektedir. Mesela temlîtte iki şairin karşılıklı olarak birbirlerinin huzurunda olma durumları varken taştîr birbirlerinden çok farklı zamanlarda yaşamış şairlerin şiirleri arasında olabilir. Ayrıca temlîtte asıl şiirin sahibinin meydan okuması söz konusu iken taştîrde böyle bir durum yoktur. Bilakis asıl şiirin sahibinin hiçbir dahli olmaksızın taştîri yazan şairin beğenisinden kaynaklanan bir durum vardır. Bununla birlikte Mustafa Sadık er-Râfî'nin de ifade ettiği gibi temlît sanatının taştîrin kaynağı olma ihtimali göz ardı edilemez. Aralarında bazı noktalardan ciddi farklılıklar bulunsa da bu farklılıklara bazı yönlerden mantıklı açıklamalar bulmak da mümkündür. Örneğin ilk dönemlerde şiir daha çok sözlü olarak dilden dile yayılırken sonraki dönemlerde divanların oluşturulmasıyla birçok şair başkalarına ait şiirleri elinde bulmuş ve önceleri birbirlerinin bizzat huzurunda yapılan bir husus sonraları gıyaben de vuku bulmuş olabilir. Sonuç olarak temlît ve taştîrin aynı sanat olduklarını söylemek ne kadar güçse birbirleriyle hiç bağlantısının olmadığını söylemek de o derece güçtür.

Sonuç

Taştîr, Osmanlı dönemi öncesinde kaleme alınan eserlerde bedî sanatları içerisinde zikredilen bir kavramdır. Ne var ki bu kaynaklarda kavramla ilgili olarak

⁴³ Râfî, *Târîhu âdâbi'l-Arab*, II, 347.

⁴⁴ İbn Raşîk, *Umde*, II, 91.

⁴⁵ İbn Raşîk, *Umde*, II/91; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 340.

tek bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Zira genel olarak bakıldığında üç farklı tanım ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilkinde göre taştîr; şiirde veya nesirde iki mısraın yahut cümlelerin bir diğerine muhtaç olmaksızın kendi başlarına bir anlamı olup lafızlar ve yapı yönünden de dengeli ve eşit olmasıdır. İkincisine göre; bir beyitte ilk şatırda yer alan kelimelerin ikinci şatırdaki kelimelere anlam bakımından zıt olmasıdır. Bu tanıma göre taştîr bedî sanatlarından mukâbele ile aynı manada kullanılmaktadır. Üçüncüsü ve diğer ikisine göre daha çok kabul edilen görüşe göre ise taştîr, şiirde yer alan bir seci türüdür. Yani; şairin bir beytin her iki şatırını da kendi içerisinde ikiye bölerek bu bölümleri kendi içerisinde seci olacak şekilde kafiyeli hale getirmesine denir.

Osmanlı dönemine gelindiğinde ise Arap şiirinde yukarıdakilerden çok daha farklı bir taştîr anlayışı ve tanımı ile karşılaşmaktadır. Buna göre taştîr; şairin başkasına ait bir şiiri alarak bu şiirin her bir beytindeki sadr kısmına kendinden bir acuz, acuz kısmına ise kendinden bir sadr ekleyip, vezni ve kafiyeyi de muhafaza ederek şiiri yeniden kaleme almasıdır. Bu sanata aslında X/XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde bazı edebiyat eserlerinde “tasdîr” ve “ta’cîz” adıyla rastlanmaktadır. Ancak bu sanatın literatürde taştîr olarak isimlendirilmesi XII/XVIII. yüzyılda kaleme alınan eserlerde görülmektedir. Yine bu asır ve sonrasında yaygınlaştığı ve tarihteki önemli birçok şairin meşhur şiirlerine taştîrler yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple taştîr özellikle Osmanlı Dönemi Arap şairleriyle özdeşleşmiş haldedir. Bunun sebebi de bedî sanatlarının bu dönemde eskiye göre çok daha fazla önemli bir yere sahip oluşu ve şairlerin yeni bedî sanatları ortaya koyma konusundaki gayret ve arzularıdır.

Bu sanat icra edilerek kaleme alınan şiirlerde şekilsel olarak vezin ve kafiye birliğine riayet etmenin değişmez kural olduğu görülmüştür. Anlam bakımından da genel olarak taştîre esas olan şiirde anlatılmak istenenlerin dışına pek çıkılmamakla birlikte konunun ayrıntılarına inip bazı hususları şerh etme, ifadeleri genelleştirme ve yeni tasvirlerle anlatımı zenginleştirme yoluna gidilmektedir.

Tazmin, muâraza, temlît/mumâlata gibi klasik dönemlerde de bilinen sanatlar bazı yönlerden modern dönem edebiyat eserlerinde tanımı yapılan taştîrle benzerlik arz etse de bunların arasından mumâlatayı ayrı bir yere koymak gerekmektedir. Zira yarım bir beyti tamamlama esasına dayandığından dolayı taştîre ilham vermiş olma ihtimali en yüksek olan sanat, mumâlata olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Abdulğani en-Nâblusî, *Divânu'l-hakâik ve mecmûi'r-rakâik*, 1.bs., el-Matbaatu's-Şerafiyye, Kahire, h. 1306.
- Abdurrezzâk b. Hasen b. İbrâhîm el-Baytâr el-Meydânî, *Hilyetu'l-beşer fi târîhi karnî's-salîsa aşar*, thk: Muhammed Behcet el-Baytâr, 2.bs., Dâru Sâdir, Beyrut, 1993.
- Ahmed el-Hâşimî, *Mizânu'z-zeheb fi snâ'ati şî'ri'l-Arab*, thk: Alauddîn Atıyye, 3.bs., Mektebetu Dâru'l-Beyrûtî, Beyrut, 2006.
- Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'n-nakdi'l-'arabiyyi'l-kadîm*, 1.bs., Mektebetu Lübnân Nâşîrûn, Beyrût, 2001.
- , *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâğîyye ve tatavvuruha*, 1.bs., Mektebetu Lübnân Nâşîrûn, Beyrût, 2007.
- Ahmed Şevkî, *el-A'mâlu's-şî'riyye el-kâmile*, Dâru'l-Avde, Beyrut, ty.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl b. Sa'îd b. Yahyâ, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Ebu'l-Fadl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-Unsuriyye, Beyrût, h. 1419.
- , *Divânu'l-meânî*, Dâru'l-Cil, Beyrut, ty.

- Berkûkî, Abdurrahmân, *Şerhu dîvân-ı Hassân b. Sâbit*, el-Matbaatu'r-Rahmâniyye, Kahire, 1969.
- Buhturî, *Dîvân*, thk: Hasen Kamil es-Sırafî, 3bs. Dâru'l-Meârif, Kahire, 1963.
- Bûsîrî, Şerafuddîn Muhammed b. Sa'îd Hammâd es-Sanhâcî, *Burdetu'l-medîh*, Dâru't-Turâs el-Bûdeylemî, yy., ty.
- Butrus el-Bustânî, *Udebâu'l-Arab fi'l-Endelus ve asri'l-inbiâs*, Dâru Nadîr Abbûd, yy., ty.
- Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafâ et-Temîmî, *Dîvân*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1986
- Hafâcî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Rayhânatu'l-elibbâ ve zehratu'l-hayâti'd-dünyâ*, Abdulfettah Muhammed el-Halû, Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurakâuhu, yy., 1969.
- Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu dîvân-i Ebî Temmâm*, 2.bs., Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- Heddâra, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fi'l-edebi'l-arabiyyi'l-hadîs*, 1.bs., Dâru'l-Ulûmu'l-Arabiyye, Beyrut, 1990.
- İbn Abdîrabbih, Ebu Ömer Şihabuddin Ahmed, *el-Ikdu'l-ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, h. 1404.
- İbn Ebi'l-İsba', Abdülazîm b. el-Vâhid b. Zâfir el-'Advânî, *Tahrîru't-tahbîr fi sinâ'ati's-şî'ri ve'n-nesr ve beyânî i'câzi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed Şeref, Lecnetu İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, yy., ty.
- İbn Hicce el-Hamevî, *Nihânetu'l-edebe ve ğâyetu'l-erab*, şerh: İsam Şakyû, 1.bs., Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût, 2004.
- İbn Munkiz, Ebu'l-Muzaffer Mecduddîn Usâme b. Mukallid b. Nasr, *el-Bedî fi nakdi's-şî'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî, Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâd, yy., ty.
- İbn Raşîk, Ebû Ali el-Hasen el-Kayravânî el-Ezdî, *el-Umde fi mehâsini's-şî'r ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamîd, 5.bs., Dâru'l-Cîl, 1981.
- İbnu'l-Esîr, Nasrullâh b. Muhammed Ziyâuddîn, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâir*, thk: Ahmed el-Hûfî, Bedvî Tîbâne, Dâru Nahda, Kahire, ty.
- İbnu'l-Fârid, Ebû Hafs Ömer b. Ebi'l-Hasen, *Dîvân*, Dâru Sâdir, Beyrut, ty.
- İbnu'n-Nakîb, Abdurrahman b. Muhammed b. Kemâluddîn el-Huseynî, *Dîvânü İbni'n-Nakîb*, thk. Abdullâh el-Cebbûrî, Matbûâtu'l-Mecmai'l-İlmiyyi'l-Arabî, Dımaşk, 1963.
- İbnu's-Sââtî, Bahâuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Rustem b. Hardûz el-Horasânî, *Dîvânü İbni's-Sââtî*, thk. Enîs el-Makdîsî, el-Matbaatu'l-Emîr el-Kânya, Beyrut, 1939.
- İbrahim Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2014.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali b. Ahmed, *Subhu'l-a'sâ fi sinâ'ati'l-inşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, ty.
- Kazvîni, el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. Abdîrrahmân, *el-İdâh fi ulûmi'l-belâğa*, thk. Muhammed Abdulmunim Hafâcî, 3.bs., Dâru'l-Cîl, Beyrut, ty.
- Murâdî, Muhammed Halîl, *Silkü'd-dürer fi a'yânî'l-karnî's-sânî aşar*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 1988.
- Mustafa Sâdık er-Râfî'î, *Târîhu âdâbi'l-Arab*, Mektebetu'l-İmân, Kahire, ty.
- Mutenebbî, Ebu't-Tayyib Ahmed b. el-Huseyn, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1403/1983.
- Nasrullah Hacimüftüoğlu, "Bedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1992, V, 320-322.
- Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetu'l-erab fi funûni'l-edebe*, 1.bs., Dâru'l-Kutubi'l-Vesâik, Kâhire, h. 1423.
- Ömer Musa Paşa, *el-Edebe fi bilâdi's-Şam Asru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyübiyyîn ve'l-Memâlik*, el-Mektebetu'l-Abbâsiyye, Dımaşk, 1964.
- Safâ Hulusî, *Fennu't-taktî'i's-şî'ri ve'l-kâfiye*, 5.bs., Mektebetu'l-Musennâ, Bağdat, 1977.
- Safiyuddîn el-Hillî, *Dîvânü Safiyiddîn el-Hillî*, Dâru Sâdir, Beyrut, ty.
- Sarû'l-Ğavânî, Muslim b. el-Velîd, *Dîvân-ı Sar'î'l-Ğavânî*, thk: Hasan Ahmed el-Bennâ, el-Mektebetu'l-Alâmiyye, Kahire, h. 1303.
- Zeydân, Corci, *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kâhire, ty.